

ЙОСИП ГІЛЕЦЬКИЙ

ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ РАЙОН ГРИНЯВСЬКО-ЯЛОВИЧОРСЬКОГО ГІРСЬКОГО МАСИВУ

Пропонується уточнити назву геоморфологічного району Полонинсько-Чорногірських Карпат, що лежить між Чорним Черемошом і витоками Сучави. Дається коротка характеристика орографічних особливостей району.

Yosyp Hiletskyy. Geomorphological area of Grinjavsko-Jalovichorsky hills. *It is offered to specify the name of geomorphological area of Poloninsko-Chornogorsky Carpathians which lays between Black Cheremosch and sources of Suceava. The short characteristic of orographical features of area is given.*

У 1999–2006 роках вийшли з друку декілька монографій, де узагальнено і переосмислено із сучасних наукових позицій результати багаторічних геоморфологічних досліджень Українських Карпат. Передусім у них уточнюється геоморфологічна регіоналізація Карпатського регіону, детально розглядаються особливості геоморфологічної будови Передкарпаття, Скибових та Вододільно-Верховинських Карпат [3,4,6,8]. На часі підготовка узагальнених наукових праць про інші геоморфологічні області. Однією з тих, що потребують узагальненого огляду, є область Полонинсько-Чорногірських Карпат.

Робота з цієї проблеми вже започаткована Я.Кравчуком та М.Іваником [5]. Стосується вона регіоналізації геоморфологічної області Полонинсько-Чорногірських Карпат. Авторами пропонується виділяти передусім дві підобласті: 1. Полонинського хребта та 2. Свидовецько-Чорногірського масиву. У межах кожної з них виділяють по три геоморфологічні райони: першої – Полонини Рівної, Полонини Боржави та Полонини Красної, а другої – Свидовецького гірського масиву, Чорногірського гірського масиву, Гірської групи Гриняви і Лосової.

Здійснені нами у 2005–2006 роках експедиційні дослідження, аналіз картографічного матеріалу дає підстави цілком погодитись з авторами, які відносять гірські хребти, що лежать між річками Чорним Черемошем і Сучавою у межах Полонинсько-Чорногірських Карпат, до єдиного геоморфологічного району, який розділений Білим Черемошем на два підрайони. У їх межах хребти типово карпатського простягання знаходять своє продовження. Однак дискусійною на нашу думку є назва геоморфологічного району. Для аргументування власної позиції передусім розглянемо особливості творення назв інших геоморфологічних районів у межах обох підобластей Полонинсько-Чорногірських Карпат, щоб застосувати метод аналогій.

Так, усі райони, що входять до підобласті Полонинського хребта, мають у назві слово «полонина». Серед районів Свидовецько-Чорногірського масиву два називаються «гірськими масивами», а третій чомусь «гірською групою».

Щодо власних назв, то у підобласті Полонинського хребта для районів використано назви: Рівна, Боржава, Красна. Рівна відповідає назві найвищого хребта всього геоморфологічного району. Назва «Полонина Боржава», очевидно,

утворена від назви однойменної річки. Витоки її розміщені на схилах найвищих вершин головного хребта Боржави, а ліві притоки членують його на окремі відроги. Полонина Красна отримала назву, можливо, від села Красна, що розтягнулось уздовж долини Тересви та східного схилу гірського масиву. Красною називають місцеві жителі і вершину з розлогою полониною, яка на картах чомусь позначена як Климова (1494 м). Насправді Климовою Кичерою горяни прилеглих сіл називають вершину висотою понад 1480 м, яка розміщена західніше по хребту. Річку ж яка на картах підписана як Красна, місцеві мешканці називають Красношуркою.

У Свидовецько-Чорногірському масиві назва Свидовецького хребта чи цілого гірського масиву, очевидно, утворена від назви річки Свидовець, витoki якої знаходяться на схилах найвищих вершин району. Таку ж назву має і присілок селища Ясіня, який прилягає до долини річки поблизу місця впадіння її у Чорну Тису. Узагальнена назва Чорногора для найвисокогірнішого масиву Українських Карпат використовується місцевими жителями упродовж століть, увійшовши у народну творчість. Значно молодшою є назва Гринявські гори, що використовується для найменування гірських хребтів, що простягаються між Чорним і Білим Черемошами. Гори Гриняви або Гринявські гори отримали назву від одного з найбільших населених пунктів, що лежить у підніжжі центральної частини гірського масиву. У своїй статті Я.Кравчук та М.Іваник [6] цілком аргументовано дали наукову назву цій частині Полонинсько-Чорногірських Карпат, як підрайон Скупова-Пнев'є.

Частину геоморфологічного району, що лежить між Білим Черемошем і Сучавою, одні автори називають районом Гірської групи Гриняви і Лосової (П.Цись, Я.Кравчук, М.Іваник) [5,9], інші Гринявсько-Путильським (Л.Воропай, М.Куниця) [1] або ландшафтом Яровиці (К.Геренчук) [7]. Ми ж вважаємо усі ці версії недостатньо аргументованими і вдалими, а тому запропонували свій варіант назви означеного підрайону, а також району в цілому. [2].

Для аргументації нашої позиції передусім розглянемо географічні особливості тих об'єктів, які лягли в основу перелічених назв. Отже, Лосова – вершина на зовнішньому периферійному хребті з геодезичним знаком, верхня точка якого має висоту 1428 м. Тобто вона розміщена не у центральній осьовій частині гірського масиву і має висоти на півтораєта метрів нижчі від найвищих вершин підрайону.

Назва серединного хребта масиву між Білим Черемошем і Сучавою, очевидно, походить від річки Путили, яка бере початок з його східних схилів. Однак назва річки опосередковано вже використана у назві зовсім іншого таксону області Вододільно-Верховинських Карпат – підобласті Ясіне-Ворохто-Путильського низькогір'я. Тому вона серед географів і краєзнавців асоціюється саме з низькогірним рельєфом, що оточує селище Путилу.

Хребет Яровиці є найвищим у межах геоморфологічного підрайону і всієї Чернівецької області (1574 м), але він відносно короткий і займає окраїнне положення у підрайоні.

Беручи до уваги вищесказане, вважаємо, що найбільш прийнятною, впізнаваною і логічною назвою для частини Полонинсько-Чорногірських Карпат між Білим Черемошем і Сучавою буде назва Яловичорські гори або гори Яловичори. Адже найвищу частину гірського масиву розсікає саме річка Яловичора, яка своїми витокami сягає хребтів Яровиці і Томнатикула з одного боку та Штевійори, Творельця з іншого. Яловичорою називають місцеві мешканці і населені пункти, які лежать посередині цих гірських ланцюгів (села Нижній і Верхній Яловець).

З цього слідує, що геоморфологічний район, який простягнувся від Чорного Черемошу до Сучави слід називати однотипно з двома іншими у межах підобласті, тобто Гринявсько-Яловичорським гірським масивом. Геоморфологічний підрайон за принципом аналогії з іншими слід назвати тільки за назвами двох крайніх і визначальних хребтів – Максимця-Яровиці.

У межах Гринявсько-Яловичорського масиву найбільш вираженими є три пасма, кожне з яких утворене декількома хребтами, інколи окремими вершинами, що відчленовані від хребтів гірськими потоками.

Гори Гриняви, які відокремлені від інших геоморфологічних районів з півночі, заходу і сходу долинами Чорного і Білого Черемошів, простяглися на 66 км. Головним вододільним хребтом підрайону у північній частині є хребет Скупової. Він простягається від долини Чорного Черемошу поблизу села Красник до річки Тікач – лівої притоки Білого Черемошу в околицях села Гринява. Загальна протяжність хребта Скупової близько 21 км. Найвищі вершини у його межах Ростицька – 1514 м, Брехунець – 1492 м та Скупова – 1579 м. Хребет Скупової має симетричні відносно пологі схили. Західні опускаються до Чорного Черемошу, а східні – до витоків Жаб'євського потоку, Чорної та Білої річки. Підніжжя східного схилу межує з Ясине-Ворохто-Путильським низькогір'ям, яке займає значну частину простору між Верховиною, Криворівнею на Чорному та Яблуницею, Довгополем на Білому Черемошах. Хребет Скупої можна розглядати як своєрідне продовження хребта Костричі Чорногірського гірського масиву.

Від Скупової вододіл двох Черемошів впродовж близько 12 км тягнеться на південний захід зниженою, сильно розчленованою річками та потоками частиною Гринявських гір. Західну частину цього низькогірного ланцюга називають хребтом Ватонарка. У середній частині його виділяється висотою та масивністю вершина Лудова (Баба Лудова) – 1484 м та. Очевидно, вона з прилеглими видовженими відрогами є одним з фрагментів серединного хребта Гринявсько-Яловичорського гірського масиву, що є своєрідним продовження Чорногірського хребта Скорушного. На південний схід від Лудової цей хребет типово карпатського простягання у багатьох місцях перепиланий притоками річки Пробійна. Окремі його фрагменти височать у кінці відрогів ще одного Гринявського хребта – Пнев'є (Пневе). Вони фіксуються вершинами Рижа – 1253 м, Комарничний – 1223 м, Ябзубейка – 1287 м, Борзолева – 1386 м, Гостовець – 1249 м.

Хребет Пнев'є продовжує головний Гринявський вододіл і простягається на 33 км від місця впадіння у Чорний Черемош потоку Датницький до верхньої течії Білого Черемошу, що формується при злитті Перкалабу і Сарати. Долина потоку Прилука, що впадає у Чорний Черемош, та Москотина (права притока Перкалабу) відділяють Гринявські гори від видовженого відрога Чивчинського масиву – хребта Прелучний.

Саме на хребті Пнев'є розміщені найвищі вершини Гринявських гір і всього Гринявсько-Яловичорського гірського масиву: Озірна (Мигалева або Галя Михайлова) – 1605 м, Масний Присліп – 1581 м, Капілаш – 1582 м, Тарниця – 1553 м, Гаїччина – 1572 м, Пневі – 1586 м, Гостів – 1582 м. Хребет Пнев'є коротким крутим західним схилом опускається до долини Чорного Черемошу. Схил цей неглибоко розчленований короткими притоками.

Продовженням хребта Скупової у горах Яловичори є пасмо хребтів Максимця (1345 м), Випчини (1355 м), Лосової (1428 м), Голого Груня (1314 м), Рапочева (1264 м). Північно-східні відроги його прилягають до Ясине-Ворохто-Путильського

низькогір'я.

Серединне пасмо хребтів Яловичорських гір має неперервну лінію вододілу від Білого Черемошу до Сучави. Вона дуже звивиста, оскільки хребти густо і глибоко розчленовані долинами річок і потоків. Найвищі вершини з крутими схилами здебільшого знаходяться віддалік від лінії вододілу. Серед них з північного заходу на південний схід фіксуються такі вершини: 1303 м (Чернелиця), 1369 м та 1354 м (хр. Гребенище), 1393 м, 1461 м 1463 м (усі без назви), 1423 м (Творелець), 1399 м (Говдя), 1373 м. (хр. Штевіора), 1414 м (без назви), 1397 м та 1261 м (хр. Мелеш).

Лінію хребта Пневе на правому березі Білого Черемошу продовжує найвищий хребет Яловичорських гір – Яровиця (1446 м, 1574 м та 1567 м), а також Томнатикул чи Томнатик (1565 м, 1526 м). Західні схили хребтів досить стрімко опускаються до долини річки Сарата, яка відділяє їх від чивчинського хребта Чорний Див (Діл). Східні схили у вигляді відрогів з висотами понад 1300 м простягаються на 5-10 км від вододільного гребеня.

Отже, в цілому рельєф Гринявсько-Яловичорського гірського масиву має ерозійний характер. В окремих місцях породи черемоської світи виходять на поверхню у вигляді оголених стрімких скель та брил. Найбільше вони характерні для північно-західних схилів хребта Скупової (урочища Стовні та Угорське).

Більшість гребеневої частини головних хребтів та відрогів геоморфологічного району представлена досить розлогими полонинами, які поступово стають практично безлюдними, оскільки тваринництво згортається у підсобних господарствах горян.

Література

1. Воропай Л.І., Куниця М.О. Українські Карпати: Фізико-географічний нарис. – К.: Радянська школа, 1968. – 168 с.
2. Гілецький Й. Р. Популярно про Українські Карпати та основні пішохідні маршрути – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – 176 с.
3. Кравчук Я.С. Геоморфологія Передкарпаття. – Львів: Меркатор, 1999. – 188 с.
4. Кравчук Я.С. Геоморфологія Скибових Карпат. – Львів, Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 232.
5. Кравчук Я.С., Іваник М.І. Геоморфологічна регіоналізація Полонинсько-Чорногірських Карпат // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій: Збірник наукових праць. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 52–64.
6. Сливка Р.О. Геоморфологія Вододільно-Верховинських Карпат. – Львів, 2001. – 149 с.
7. Природа Українських Карпат /За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Видав-во Львівського ун-ту, 1968. – 265 с.
8. Рудько Г., Кравчук Я. Інженерно-геоморфологічний аналіз Карпатського регіону України. – Львів, 2002. – 172 с.
9. Цись П.М. Геоморфологія УРСР. – Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1962. – 224 с.

Опубліковано:

Гілецький Й. Геоморфологічний район Гринявсько-Яловичорського гірського масиву // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис.- Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. - Випуск 1 (15).

Гілецький Й.Р. Геоморфологічний район Гринявсько-Яловичорського гірського масиву. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. Випуск 1 (15). С 71–74.